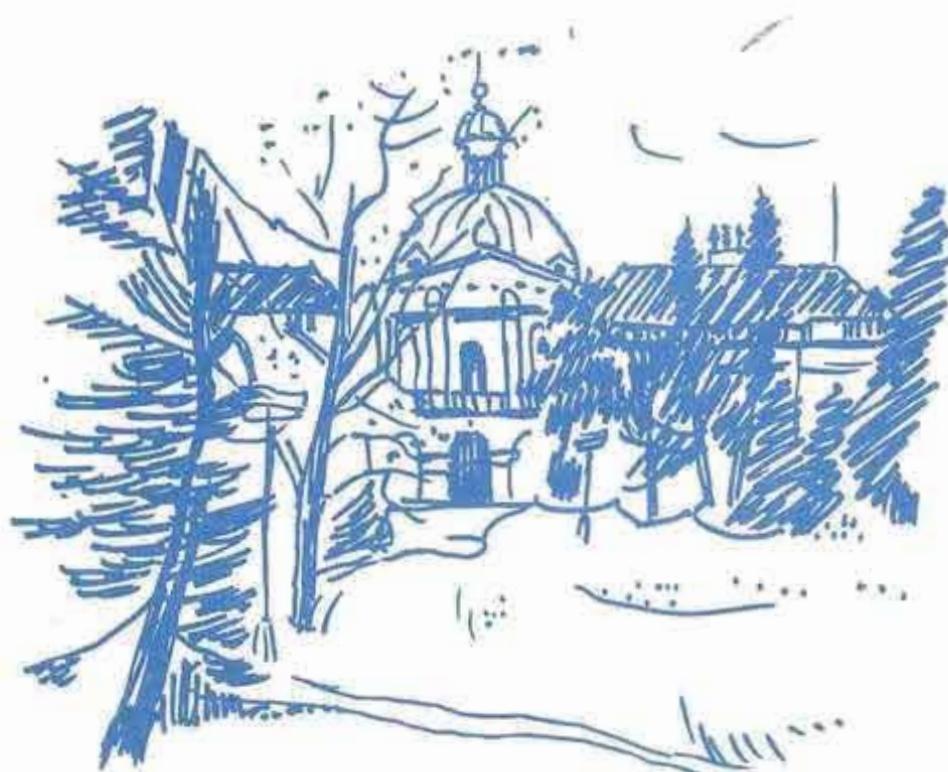

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Z OBSAHU:

*Konštrukcie obrazu kultúry
Rurálne prostredie ako mikrokozmos?
Obraz štruktúry spoločnosti
Urbánne svety v etnologickom bádani*

3-4

50

2002

Prvá strana: Kresba z Topoľčianok, 5.5.2001, autorka: Zora Vanovičová

Preklady: L. Herzánová, T. Bužeková, K. Popelková, K. Hlôšková

Text J. Ługowskej redigovala M.M. Nowakowska

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.elis.sk>

ŠÉFREDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Lubica Dropová, Gyivicsán Anna, Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek, Miroslav Válka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vyniechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

- Kiliánová, Gabriela: Etnológia na Slovensku na prahu 21. storočia: reflexie a trendy.....
277
- Niedermüller, Péter: Európska etnológia: Nová veda pre „nový“ svet.....
292
- Lugowska, Jolanta: Tekst ako predmet zainteresovať súčasnej folklórystyky i teorii kultury.....
301

Konštrukcie obrazu kultúry

- Kostlin, Konrad: Imagológia kohézie – kultúra a kontinuita, spoločenstvo a identita...
309
- Leščák, Milan: Folklór ako forma sociálnej komunikácie.....
318
- Komentár:* Beneš, Bohuslav.....
330
- Krekovičová, Eva: Konštrukcia obrazu „seba“ a „iných“.....
332
- Komentár:* Gáraj, Bernard.....
342
- Profantová, Zuzana: Hodnoty v procese transformácie a postmoderná kultúra.....
346
- Komentár:* Kanovský, Martin.....
351
- Hlinská, Hana: Ústna história vo vytváraní historickej pamäti.....
353
- Komentár:* Pospisilová, Jana.....
363

Rurálne prostredie ako mikrokozmos?

- Komentár:* Škovierová, Zita.....
366
- Stoličná, Rastislava: Možnosti konštruovania obrazu tradičnej rurálnej kultúry kartografickou metódou.....
369
- Bartná, Gábor: Výsledky a nádeje v etnologickom sociálnom výskume v Maďarsku
376

Obraz štruktúry spoločnosti

- Sárkány, Mihály: Výskum premien štruktúry rurálneho spoločenstva v Maďarsku v 2. pol. 20. storočia.....
386
- Beňusková, Zuzana – Ratíčka, Dušan: Obraz spoločnosti a jej fungovanie v slovenskej etnológiu 2. pol. 20. storočia.....
395

- Kandert, Josef: Skupiny sítí skupinových vzťahov.....
405
- Falťanová, Lubica: Podmienky zamestnanosti v poľnohospodárstve.....
410
- Komentár:* Paríkova, Magdaléna...
418
- Mann, Arne: Prehľad romistiky na Slovensku.....
421
- Komentár:* Weinerovala, Renata....
431

Urbánne svety v etnologickej bádani

- Uhreck, Zdeněk: Globalizace a urbanizace – trendy a výsledky výzkumu.....
443
- Popelková, Katarína – Salner, Peter: Urbánny svet v slovenskej etnológiu
444
- Komentár:* Mayr, Vera.....
452
- Luthér, Daniel: Mikrosvety a (makro)-svet mesta.....
455
- Komentár:* Bitušíková, Alexandra – Drulová, Jolanta.....
462

ROZHĽADY-SPRÁVY-GLOSY

- Pozdrav do južných Čiech jubilantke Eve Davidovej (Arne Mann).....
464
- PhDr. Štefan Mruškovič jubiluje (Mojmír Benža).....
467
- Zivotné jubileum Mgr. L. Falťanovej, CSc. (Rastislava Stoličná).....
469
- Pavel Habáň – začínajúci pôdesiatnik (Ladislav Milýnka).....
473
- PhDr. Michal Markuš, CSc. 90-ročný (Janko Komára).....
475
- Emke Drábikovej (Peter Slavík).....
476

RECENZIE-ANOTÁCIE

- Lasta Džapovič: Zemľa – verovanja i rituály (Rastislava Stoličná).....
478
- Lidové tance a detské hry ve filmotéce EÚ AV ČR (Stanislav Dúžek).....
478
- Aida Brenko, Željko Dugac, Mirjana Randić: Narodna medicina (Dušan Belko).....
480

STUDIES

- Kiliánová, Gabriela: Ethnology in Slovakia at the beginning of the 21st century: reflections and trends..... 277
 Niedermüller, Péter: European Ethnology: changing life in a changing world..... 292
 Ługowska, Jolanta: Text as a subject of contemporary folkloristics and the theory of culture..... 301

Constructions of the picture of culture

- Kostlin, Konrad: Die Imagology der Kohärenz..... 309
 Lescák, Milan: Folkloristik als Teil für die Untersuchung des breiten Spektrums der sozialen Kommunikation..... 318
Commentary: Beneš, Bohuslav..... 330
 Krekovičová, Eva: Eine Konstruktion des Bildes von „sich“ und „anderen“... 332
Commentary: Gárajs, Bernard..... 342
 Profantová, Zuzana: Values in the process of transformation and postmodern culture..... 346
Commentary: Kanovský, Martin..... 351
 Hlásková, Hana: Oral history and creating historical memory..... 353
Commentary: Pospíšilová, Jana..... 363

Rural world as a mikrokosmos?

- Commentary:* Škovierová, Zita... 366
 Stolicaná, Rastislava: Possible ways of constructing the picture of traditional rural culture by using cartographic method..... 369
 Barna, Gábor: Changing society – changing science..... 376

Images of structure of society

- Sárkány, Mihály: Studies on changing rural social structure in Hungary..... 386

- Benešková, Zuzana-Ratíca, Dušan: Das Bild des Gesellschaft und ihr Funktionieren in der Slowakischen Ethnologie..... 395

- Kandert, Josef: Groups and nets of group relations..... 405

- Falťanová, Ľubica: Employment situation in agriculture..... 410
Commentary: Paríková, Magdaléna..... 418

- Mann, Arne: The outline of the Romany studies in Slovakia..... 421
Commentary: Weinerová, Renata..... 431

Urban world in ethnological research

- Uhreck, Zdeněk: Globalization and urbanization..... 443
 Popelková, Katarína-Salner, Peter: Die urbane Welt in der Slowakischen Ethnologie..... 444
Commentary: Mayr, Véra..... 452
 Luthér, Daniel: Mikrowelten und (Makro)welten in den Städten..... 455
Commentary: Bičtíšková, Alexandra-Darulová, Jolanta..... 462

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

- Jubilee of Eva Davidová (Arne Mann)..... 464
 Jubilee of PhDr. Štefan Mruškovič (Mojmír Beneža)..... 467
 Jubilee of Mgr. L. Falťanová, CSc. (Rastislava Stolicaná)..... 469
 Jubilee of Pavel Habáň (Ladislav Milánka)..... 473
 Jubilee of PhDr. Michal Markuš, CSc. (Janko Komára)..... 475
 An obituary for Emka Drábiková (Peter Slávkošky)..... 476

BOOKREVIEWS-ANNOTATIONS

478

MOŽNOSTI KONŠTRUOVANIA OBRAZU TRADIČNEJ RURÁLNEJ KULTÚRY KARTOGRAFICKOU METÓDOU

RASTISLAVA STOLIČNÁ

PhDr. Rastislava Stoličná, CSc., Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

There are two basic types of cultural change in the socio-cultural system of the traditional culture: endogenous-inner and exogenous-external. The research material of the EAS enabled first of all the analysis from the continuity and discontinuity perspective so called historical, cultural and collective memory of the studied rural communities. One of the most important contributions of the EAS is the explanation of the connection between culture and natural environment. There are many maps in the EAS comprising folk terms denominating particular ethno-cultural phenomena. As a result of constructing these maps, which represent the basic cultural zones of the Slovak territory in the ethno-cultural system as a whole, a single final map of the EAS came into being: 'Regions of the Folk Culture After the EAS'.

Kľúčové slová: tradičná rurálna kultúra, kartografická metóda

Key words: traditional rural culture, cartographic method

Slovensko patrí ku krajinám, ktoré majú etnografický atlas, v ktorom je obsiahnutá určitá konštrukcia časopriestorovej systematizácie etnokultúrnych javov. Etnografický atlas Slovenska (EAS) vznikol na základe priamych výskumov rurálneho prostredia, ktoré v rokoch 1971-1975 robili etnografi podľa jednotného dotazníka, zahrňujúceho výber otázok z pomerne širokej problematiky, ktorá sa vzťahuje k fenoménu tradičnej ľudovej kultúry. Vybralo sa 170 tematických okruhov, ktoré sa skúmali v 250 lokalitách (z celkového počtu 3 155), rovnomerne rozložených po celom území Slovenska.

Územie Slovenska bolo rozdelené sieťou o rozlohe 18,6 x 18,5 km, takže každá lokalita reprezentovala plochu cca 344 km². Z 250 lokalít bolo 193 lokalít obývaných slovenským etnikom, 37 maďarským etnikom, 17 rusínskym alebo ukrajinským etnikom a skúmali sa ďalšie bývalé

nemecké (po 2. svetovej vojne vysídlené) lokality. EAS bol teda konštruovaný ako atlas teritoriálny (podobne ako etnografické atlasy Švajčiarska, Poľska, Rakúska, Fínska a pod.), na rozdiel od etnografických atlasov konštruovaných etnicky (napríklad nemecký alebo maďarský etnografický atlas), ktoré skúmali svoje etnicity aj mimo vlastného teritória, na území iných štátov.

Doklady sústredené najväčším etnografickým výskumom v histórii tejto vednej disciplíny, do ktorého boli zapojené desiatky odborníkov z celého Slovenska, sústredili takmer pol milióna katalogizačných lístkov, 20000 čiernobielych fotografií, 4000 farebných diapositívov a 1000 kresbových skíc.

Prvý stupeň prác na atlase spočíval v dokumentačnom spracovaní, keď bol originálny dotazník z výskumu uložený ako celok v lokálnom katalógu a prepísaný dotazník bol rozdelený a uložený tematicky do 170 okruhov. Tak vznikla archívna báza, ktorá poskytuje súčasným i budúcim generáciám etnografov bohatý, z časopriestorového hľadiska relatívne homogenný výskumný materiál. Druhým stupňom spracovania bolo vyhodnotenie každej otázky z dotazníka na analytickú mapu, ktorých bolo spracovaných takmer 2 500 kusov. Aj tie dnes tvoria súčasť archívu EAS a sú k dispozícii na ďalšie využitie. Tretím stupňom bolo kartografické spracovanie tzv. viacvrstvových máp, ktoré rôznymi kartografickými postupmi umožnili ukázať na jednej mape viac informácií pričom snahou autorov bolo, aby mali istú koreláciu vo vzťahu k sledovanému etnokultúrnemu javu. V tomto prípade už mapa stváraovala istú konštrukciu a licenciu autora. Do EAS sa po konečnom výbere dostalo 535 máp (kartogramov) a 42 grafov (kartodiagramov), ktoré boli doplnené schematickými kresbami dotýkajúcimi sa najmä typológie a základných foriem etnokultúrnych javov, ako i ukázkami textov folklórnych prejavov a vysvetľujúcimi komentárimi, ktoré sa vzťahovali k obsahu máp.

Atlas bol rozdelený do 6 tematických skupín: I. Úvodné mapy, II. Materiálno-technická kultúra, III. Materiálno-spoločenská kultúra, IV. Spoločenská kultúra, V. Umelecká kultúra, VI. Kultúrne oblasti a regióny - s 20 kapitolami a 86 podkapitolami.

Analytické mapy nachádzajúce sa v EAS, ktoré obsahujú len jeden aspekt skúmaného etnokultúrneho javu, napríklad jeho výskyt, základné formy, základné typy, ľudový názov, boli graficky znázornené lokalizovanými značkami, plošnými areálmi alebo kombináciou oboch.

Viacvrstvové tzv. syntetizujúce mapy, na ktorých sa kombinovali rôzne vzájomné korelácie etnokultúrnych javov, napríklad forma a funkcia, forma a materiál, forma a ľudový názov, boli najčastejšie graficky znázornené kombináciou lokalizovaných značiek s kultúrnymi areálmi, prípadne izočiarami. Areály sú trojakého druhu: izolované areály, úplné areály tvoriace pozadie mapy a rastrové areály vyjadrujúce rôzne etnokultúrne hodnoty. Izoočiary vyjadrujú smerovanie alebo ohraďenie javu. Kvantitu alebo hierarchickú hodnotu vyjadruje hrúbka čiary alebo ohraďenie javu.

Pre užívateľa sú takto konštruované mapy nesporne náročnejšie, ako mapy analytické. Touto formou spracovania máp sa EAS odlišuje od väčšiny európskych etnografických atlasov, v ktorých sú mapy konštruované zväčša len bodovými znakmi.

Kartogramy sú použité aj na vyjadrenie vývinu, pretrvávania, prípadne zániku etnokultúrneho javu, pričom vývinovú dynamiku sledujú v troch až piatich časových predeloch, najčastejšie stav z konca 19. storočia, medzivojnového obdobia (1919-1945) a obdobia po 2. svetovej vojne do kolektivizácie poľnohospodárstva.

Kartodiagramy naopak, slúžia na vyjadrenie statických javov a ich podielových veličín a sú spracované zväčša zo štatistických údajov rôzneho datovania, ktoré je však relevantné k časovému vymedzeniu EAS.

EAS nemal ambíciu rekonštruovať etnokultúrne prejavy do ich pravdepodobnej pôvodnej podoby. Preto veľa máp, najmä z oblasti sociálnych a duchovných prejavov pôsobia mozaikovito,

akoby neúplne. Aj výskumy zamerané na kartografické spracovanie sa mohli opierať len o kolektívnu kultúrnu pamäť informátorov, ktorá ked' nie je stále „vyživovaná“ tradíciou, dosť rýchlo mizne. Z tohto hľadiska sú vždy výhodnejšie výskumy artefaktov materiálnej povahy, ktoré napriek tomu, že už nemusia plniť svoju pôvodnú funkciu, prežívajú vo svojom pôvodnom prostredí relatívne dlhé obdobia. Preto pôsobia aj mapy v EAS o materiálnych prejavoch oveľa ucelenejšie a homogénnejšie.

EAS je teda jednou z možných konštrukcií obrazu o tradičnej kultúre Slovenska. Všeobecne sa dá povedať, že výskumami EAS v 70. rokoch, ktoré zväčša zachytávali vývin a premeny spôsobu života a kultúry rurálnych spoločenstiev od konca 19. do prvej polovice 20. storočia a ich kartografickou interpretáciou bolo zachytené to, čomu sa hovorí kultúrna zmena. Tento základný atribút kultúry sa tu pritom manifestuje jednak vo fáze generatívnej - to znamená zachytáva vznik a rozvoj etnokultúrnych javov v rámci jednotlivých skúmaných lokálnych kultúr i slovenskej ľudovej kultúry ako celku a tak isto je manifestovaný aj vo fáze transformačnej - ked' zachytáva formálne a funkčné premeny a zánik etnokultúrnych javov.

V rámci sociokultúrneho systému tradičnej kultúry možno aj pomenovať dva základné typy kultúrnej zmeny: endogénny - vnútorný a exogénny - vonkajší. Príčinou a zdrojom endogénnnej zmeny sú premeny kultúrnych prvkov a ich konfigurácie vo vnútri systému a základnou formou tejto zmeny je inovácia ako nový spôsob dosiahnutia určitých cieľov prostredníctvom invencie. Exogénnna zmena predstavuje procesy, ktoré sú výsledkom interakcie rôznych sociokultúrnych systémov. Typickou ukážkou exogénnnej zmeny je akulturácia, medzi jej základné formy patri okrem migrácie ľudu aj kultúrna difúzia - proces šírenia, rozptylu a transmisie kultúrnych prvkov a ich konfigurácií z jedného spoločenstva na druhé. Pritom to nie je jednosmerný proces, lebo obyčajne ide o vzájomnú interakciu kultúr.

Aj kartografické spracovanie EAS celkom zrejme manifestuje, že endogénnne a exogénnne typy kultúrnej zmeny výrazne ovplyvnili systém sociokultúrnych regulatívov slovenského rurálneho spoločenstva.

Niekteré výsledky vedeckej konštrukcie EAS

I. Kontinuita a diskontinuita etnokultúrnych javov

Výskumný materiál EAS umožňoval podrobiť ho v prvom rade analýze z hľadiska kontinuity a diskontinuity tzv. historickej, kultúrnej alebo kolektívnej pamäti skúmaných rurálnych spoločenstiev. Etnokultúrne tradície ako špecifické prejavy sociálnych foriem života a organizovanosti kultúry obsahujú v každom momente nielen svoju minulosť, ale i zárodok budúcich stavov. Smerom do minulosti je preto potrebné rátať s limitami kolektívnej pamäti, ktorá sice odráža určitým spôsobom predchádzajúci stav etnokultúrneho javu, ale vyberá si z neho vždy podľa súdobého hodnotového klúča a počas medzigeneračnej výmeny ho prispôsobuje novým podmienkam, mení a vyvíja sa.

Toto si uvedomovali aj tvorcovia EAS, ktorých ambíciou bolo predstaviť čo najreálnejší stav tradičnej kultúry Slovenska, v čase od konca 19. do prvej polovice 20. storočia, bez zbytočného idealizovania a umelého dotvárania jej obrazu. Kartogramy teda predstavujú etnokultúrne javy, ktoré majú na Slovensku dlhú tradíciu a sú doložené mnohými historickými prameňmi alebo až archeologickými analógiami ako aj etnokultúrne javy, ktoré boli v čase výskumov relatívne nové či sa do sociokultúrneho systému len adaptovali.

Tu treba zvlášť upozorniť, že osvojovanie nových ideí, sociokultúrnych regulatívov a artefaktov naráža zvlášť v tradičných spoločenstvách na zafixované kultúrne stereotypy a na konformitu. Výskumy a ich kartografická interpretácia teda zaznamenáva mnohé kultúrne

stereotypy, ktoré môžu pôsobiť dlhodobo alebo môžu prežívať epizodicky, prípadne obsahujú jednu aj druhú dimenziu.

V rámci takejto historicko-genetickej interpretácie etnokultúrneho obrazu tradičnej rurálnej kultúry Slovenska mali niektorí autori potrebu akcentovať skutočnosť kontinuitného pretrvávania tzv. archaizmov v rurálnej kultúre. Takéto mapy nájdeme napríklad v kapitolách: II. Rastlinná výroba, VII. Strava a stravovanie, XI. Spoločenstvo rodiny, XII. Rodinné obrady, XIII. Kalendárne obyčaje. Chceli nimi upozorniť predovšetkým na fakt často až neuveriteľne dlhého pôsobenia historickej pamäte rurálnych spoločenstiev, ktorá jestuje aj napriek vonkajším (nivelačným, civilizačným, akulturačným a pod.) procesom, ktoré rôznym spôsobom tlačia na tradičné etnokultúrne javy a rozrušujú ich.

Z pohľadu dynamizácie sociokultúrnych procesov sú zasa konštruované mapy autorov, ktorí mali potrebu akcentovať pôsobenie inovácií a ich adaptácie v skúmaných rurálnych spoločenstvách. Takto konštruované mapy máme možnosť nájsť v kapitolách: II. Rastlinná výroba, IV. Domácka, remeselná a manufaktúrna výroba, VIII. Odev a obuv, IX. Sídla a obydlie.

II. Etnokultúrne javy a prírodné prostredie

Jedným z najvýznamnejších prínosov EAS je osvetlenie väzby medzi kultúrou a prírodným prostredím - to znamená fungovanie kultúry ako mimobiologického adaptačného procesu človeka na vonkajšie prostredie (klimatické podmienky, faunu, flóru, vodstvo, surovinové zdroje a pod.). Vzájomná interakcia dvoch kvalitatívne odlišných tried javov - prírodných a kultúrnych, spolu s dosiahnutou úrovňou technologického pokroku tvorí rámcu ekologickej podmienok, ktoré stimulujú, limitujú a determinujú inštitucionálnu základňu, formu ekonomickej špecializácie, typy sociálnej štruktúry, ideového nazerania na okolité prostredie a celkový charakter sociokultúrneho systému spoločenstva. Sociokultúrny systém pritom môže pozitívnymi alebo negatívnymi väzbami reagovať na vplyv ekosystému a späť ho aj ovplyvňovať.

Napokon korelácia medzi tradičnou rurálou kultúrou a prírodným prostredím Slovenska bola natoľko evidentná, že inšpirovala autorov EAS k tomu, aby konštruovali osobitné mapy ilustrujúce túto väzbu. Takéto mapy sú obsiahnuté v kapitolách: VII. Strava a stravovanie, VIII. Odev a obuv a IX. Sídla a obydlie. EAS však obsahuje aj pomerne veľký počet kartogramov, ktorých obsah implicitne dokumentuje väzbu prírodného prostredia s kultúrnym javom. Takéto príklady sa nájdú najmä v kapitolách: I. Rastlinná výroba, II. Živočíšna výroba, VI. Doprava.

Význam tejto kultúrno-ekologickej interpretácie spočíva najmä v splnení základnej požiadavky na takéto výskumy. Bola realizovaná komplexne, v rámci celého sociokultúrneho systému rurálnych komunit, ktoré sledoval EAS, čo sa v doterajšej praxi slovenskej etnológie stalo po prvýkrát.

III. Etnokultúrne javy ako prostriedok znakovéj komunikácie

Výsledky EAS sprostredkúvajú aj väzbu medzi kultúrou a organizáciou ľudského myslenia. V tomto kontexte sa na kultúru nazerá ako na systém vedomostí, klasifikácie a komunikácie. Dá sa v nej identifikovať najmä komunikačná kompetencia, ktorá umožňuje ľuďom voliť a užívať také výrazové prostriedky, ktoré sú vhodné pre danú sociálnu situáciu. Ide tu o interpretáciu, pri ktorej sa vychádza z predpokladu, že kultúra má určitú znakovú hodnotu a žiadna komunikácia sa nezaobide bez znakového systému, ktorého významu musí rozumieť odosielateľ i prijemca informácie. Realizácia komunikačného aktu predpokladá organizáciu znakových systémov, pravidlá ich spájania a stupeň konvencie ich významov. V tomto zmysle sa sociálne systémy ponímajú ako organizácia inštitúcií, akými sú napríklad rodina, obec, profesijné a záujmové spolky, trhy, obchod a jednotlivé inštitúcie sa zároveň skúmajú ako systémy sociál-

ných rolí, napríklad rola otca, matky, detí, nevesty v rodine, rola hodnostárov a služobníkov obce. Oba sa potom interpretujú ako systémy navzájom sa dopĺňajúcich očakávaní, napríklad prvorodený syn očakáva dedičstvo, dcéra očakáva veno, služobník a koledník očakáva odmenu a pod.

Mapy, na ktorých sú prezentované etnokultúrne javy ako prostriedky znakovéj komunikácie, sú obsiahnuté v EAS explicitne - túto svoju funkciu majú priamo vo svojom názve, aj implicitne - keď táto funkcia vyplýva z ich kultúrneho kontextu.

IV. Etnokultúrne javy a ich jazykové významy

V EAS sa nachádza aj veľa máp zobrazujúcich ľudové pojmy, ktoré pomenovávajú konkrétnu etnokultúrne javy. Základným východiskom takého prístupu stvárnenia etnokultúrnej skutočnosti bolo poznanie, že sémantické významy, existujúce v jazykovom systéme majú osobitnú funkciu pre poznávanie kultúrnych obsahov a umožňujú odhaliť ich prirodzené logické väzby. Významová interpretácia pojmov sa uchováva vo vedomí ich užívateľov veľmi dlhé časové obdobia, často aj vtedy, keď pôvodná forma etnokultúrneho javu, súvisiaca s určitým jazykovým pojmom, už nie je „živá“ alebo je nahradená inou formou. V rurálnej kultúre poznáme veľa príkladov, keď pôvodné ľudové pojmy prezili vo vedomí ľudských komunit ako jediný doklad o existencii určitého etnokultúrneho javu.

Ako najexaktnejšia ukážka sémantického prístupu v interpretácii etnokultúrnej reality v EAS môže slúžiť kapitola XI. Spoločenstvo rodiny, ktorá na mapách veľmi precízne rozpracovala vzájomnú koreláciu príbuzenského systému a príbuzenskej terminológie.

Na záver hodnotenia výsledkov EAS ešte jedna poznámka. Autori EAS už v čase jeho konštruovania vedeli, že sa v ňom obchádza jedna z vážnych kategórií každého sociálneho systému: väzba medzi profánnou a sakrálnou kultúrou. Je pritom celkom zrejmé, že prelínaním roľnickej a kresťanskej kultúry, vznikol postupne v etnokultúrnom systéme Slovenska ďalší kultúrny fenomén s inštitucionalizovanými prvkami, všeobecnej črtou ktorého bola symbióza pohanských a kresťanských prvkov a prepojenie svetského s náboženským ponímaním sveta. Aj keď sa v jednotlivých mapách nájdú javy, ktoré do rurálnej kultúry Slovenska včlenilo kresťanstvo, nedošlo ku konštruovaniu máp vyslovene z pohl'adu väzby: *sacrum - profanum*. Objasnenie tejto väzby by bolo nesporne veľmi zaujímavé, pretože Slovensko je multireligióznym teritóriom, na ktorom pôsobí rímskokatolicka, gréckokatolicka, pravoslávna, kalvínska, evanjelická a židovská cirkev. Tento nedostatok EAS, spôsobený ideologickou realitou v ktorej vznikal a ktorá ovplyvňovala aj dobové vedecké konštrukcie, si celkom iste uvedomovala vedecká redaktorka Soňa Kovačevičová. Do úvodných máp atlasu preto presadila aspoň mapu cirkevnej správy Slovenska z polovice 19. storočia a pri konštruovaní máp poslednej kapitoly tam zaradila aj mapy: *Ekológia ľudovej kultúry I. - III.* do ktorých okrem prírodných a jazykových kontextov, zaradila aj náboženské kontexty, čím sa snažila tento nedostatok aspoň čiastočne eliminovať. Do budúcnosti však zhromaždený materiál EAS ponúka aj objasnenie tejto zásadnej kultúrnej väzby.

Konštrukciou konštrukcie sa dajú nazvať mapy obsiahnuté v záverečnej XX. kapitole EAS: Kultúrne oblasti a regióny. Jej autori sa pokúsili z jednotlivých kartogramov vyabstrahovať také etnokultúrne javy, ktoré charakterizujú: 1. nižinnú teplejšiu zónu Slovenska, 2. karpatskú horskú chladnejšiu zónu Slovenska (ktorá vo svojom jadre reprezentovala aj typické kultúrne znaky stredoslovenskej kultúrnej zóny), 3. západoslovenskú kultúrnu zónu a 4. východoslovenskú kultúrnu zónu. Postupovali pritom induktívou metódou, keď tieto syntetizujúce mapy vznikli zovšeobecnením parciálnych výsledkov zo všetkých predchádzajúcich kapitol. Konštrukciou týchto máp, ktoré reprezentujú zásadné kultúrne zóny slovenského teritória v etno-

kultúrnom systéme do jedného celku, vznikla záverečná mapa EAS : Regióny ľudovej kultúry podľa EAS. Tu je iste namieste otázka, aký výraz by mali tieto mapy, keby sa pri ich konštrukcii postupovalo opačnou, deduktívou metódou a základné kritéria charakteristik jednotlivých zón by sa stanovili dopredu. Nazdávam sa však, že v období ich vzniku neboli na takýto prístup v slovenskej etnológii dostatok teoretických zovšeobecnení, z ktorých by sa dalo vyjsť.

V posledných rokoch sa realizuje výskum tradičnej rurálnej kultúry pomocou kartografickej metódy aj v prostredí slovenských minorít v Európe (Maďarsko, Rumunsko, Poľsko, Chorvátsky, Juhoslávia, Ukrajina). Plní sa tak druhá plánovaná etapa atlasových prác, ktorú stanovil pôvodný Projekt EAS. V slovenských lokalitách alebo v lokalitách s väčšinovou slovenskou etnicitou sa robi výskum rovnakým dotazníkom ako pre EAS a skúma sa všetkých 170 tematických okruhov.

Nateraz boli publikované práce: „Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku“, ktorý obsahuje 430 analytických map a „Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku“ s 355 analytickými mapami. Do tlače je pripravený atlas podobného rozsahu zo slovenských lokalít v Poľsku. V roku 2001 sa ukončil aj výskum v Chorvátsku.

Základným cieľom týchto výskumov je:

1. dokumentovať dopad interakcie rôznych majoritných sociokultúrnych systémov na etno-kultúrne javy konkrétnej slovenskej minority,
2. dokumentovať stupeň akulturácie alebo kultúrnej stability slovenskej etnickej minority v Európe, v kontexte výsledkov EAS.

Záver

Jedným z dôležitých výsledkov kartografických prác je, že sústredí uje z hľadiska časopriestoru relativne homogénny etnografický materiál. Do budúcnosti preto nič nebráni tomu, aby sa využil na ďalšie pokusy o nové konštrukcie obrazu tradičnej rurálnej kultúry Slovenska alebo slovenských minorít v zahraničí.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku. (Ed.: A. Gyivicsán) Békéscsaba 1996.
Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku. (Ed.: M. Benža) Nádlac 1998.
Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. (Eds.: J. Botík, P. Slavkovský). Bratislava, Veda 1995.
Etnografický atlas Slovenska. (Ed.: S. Kovačevičová). Bratislava, Veda - Slovenská kartografia 1990.
KOVAČEVIČOVÁ, S.: Etnografický atlas Slovenska. (Projekt a dotazník). Bratislava, NÚ SAV 1970.
POSERN - ZIELIŃSKI, A.: „Etnologia i antropologia kulturowa w formalnej i rzeczywistej strukturze nauki.“
In: *Etnologia Polska między ludoznawstwem a antropologią*. Poznań, Wydawnictwo DRAWA, s. 21-36.
Sociální a kulturní antropologie. Praha, Sociologické nakladatelství SLON 1993.
ZÓLKIEWSKI, S.: Semiotika a kultura. Bratislava, Epoch 1969.

POSSIBLE WAYS OF CONSTRUCTING THE PICTURE OF TRADITIONAL RURAL CULTURE BY USING CARTOGRAPHIC METHOD

Summary

Slovakia belongs to countries possessing an ethnographic atlas where ethno-cultural phenomena are systemised into a construction based on territorial and chronological principle. The Ethnographic Atlas of Slovakia (EAS) was based on the first-hand research of the rural environment in the years 1971-1975. A wide

range of questions concerning traditional folk culture is included in the questionnaire. There were 170 topics studied in 250 localities (from total 3 155) evenly spread in the whole Slovak territory.

The EAS is thus one of the possible constructed pictures of traditional Slovak culture. In general it can be said that the EAS managed to grasp the so-called cultural change. This is so thanks to the fact that the researches in the 70's covered the development and changes of the life style and culture in the rural communities from the end of the 19th century till the half of the 20th century using the cartographic interpretation. This basic attribute of culture is manifested in the generative phase – it depicts the birth and development of the local cultures as well as Slovak Folk culture as a whole. The other attribute is expressed in the transformation phase – where formal and functional changes and extinction of particular ethno-cultural phenomena could be seen.

There are two basic types of cultural change in the socio-cultural system of the traditional culture: endogenous-inner and exogenous-external. The endogenous change is a result of the transformation of cultural elements and their configuration in the system. The form of this change is innovation as a new way of reaching particular goals by the means of invention. Exogenous change is processes that ensue from the interaction of various socio-cultural systems. A typical example of this kind of a change is acculturation and one of its basic forms is apart from migration of people also the cultural diffusion - a process of spreading, dispersion and transmission of the cultural elements and their configurations from one community to another. Whereby it is rarely one-way process usually it is a result of a mutual interaction of various socio-cultural systems. The research material of the EAS enabled first of all the analysis from the continuity and discontinuity perspective so called historical, cultural and collective memory of the studied rural communities. One of the most important contributions of the EAS is the explanation of the connection between culture and natural environment. The results of the EAS provide with links between culture and organisation of human thinking. In this context culture is perceived as a system of knowledge, classification and communication. There are many maps in the EAS comprising folk terms denominating particular ethno-cultural phenomena. As a result of constructing these maps, which represent the basic cultural zones of the Slovak territory in the ethno-cultural system as a whole, a single final map of the EAS came into being: "Regions of the Folk Culture After the EAS".

In the last few years a research of the traditional rural culture has taken place and the cartographic method is used even in the environment of the Slovak minorities in Europe (Hungary, Rumania, Poland, Croatia, Yugoslavia, Ukraine).

This work was supported, in part, by the Grant Agency for Sciences (Grant No. 2/7031/2000-2002, „Tradičná kultúra slovenských menšín v južnej Európe. Využitie kartografickej metódy pri výskume a porovnaní kultúrnych javov“)

Vydáva Ústav Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s.r.o.

Ročník 50, 2002, číslo 3-4

Hlavná redaktorka:
PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:
PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Tatiana Podolinská, PhD.,

Redakčná rada: Doc. PhDr. Ľubica Droppová, CSc., Univ. prof. Dr. Anna Divičanová, CSc. Drh.b., Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist, Doc. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, Doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., Prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc., PhDr. Miroslav Válka, PhD.

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:
Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 50, 2002, Number 3-4

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of Editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia
and SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 50, 2002, No 3-4

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Instituts der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 50, 2002, Nr. 3-4

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 €

